

Совет Эвилелинин Ада-чурттуң Улуг дайынынын эгелээнинин он чыл болганына

ПАРТИЯ АМЫДЫРАЛЫ

Өөредилге чылын чедишкниинг дооскан

Бистиң Төрөөн чуртувусу — Совет Эвилелинин фашист Германиянын оор эзу-биле халдаан турган хүнүнден бээр 60 хун, 1951 чылдың июнь 22-де, он чыл болуп турар. Европа динтин улустарын күлдүлүш алгаш, араатансаан фашисттик агшериликтер бистиң чуртувуска халдааннар. Фашисттик молчүчүлөр ССРЭ-ниң девискээрин эзелээрин, помещиктерин болгаш капиталистерин эрге-чагырганы катеп тургузарын, бистиң совет чуртувуста чурттай турар улустарын немец кнбистерин болгаш бароннарын куудары кылдыр жуудууларын күзөөнөр.

Фашисттик Германия-биле дайнанын бары дөрт чыл үргүлчүлөөн. Ол дээрже бистиң Төрөөн чуртувусу бүгү хөй чыл чыдыгы төөгүзүчү дургузунда таварышканы бүгү дайынынын шиттирлерде эң не аар-берге болгаш кадыг-дошкун дайнанын Кара-сагыштың болгаш кадыг-дошкун дайыны, ССРЭ-ге оор эзу-биле халдааш, бистиң совет социалисттик күрүнесинин улуг-улу районнарын түр эжелеп алыр аргалыг болган.

Фашисттик Германиянын тур анык чорунуң чылдаанаарын тайылбырлап-ышаан, эш Сталин «фашисттик Германия-биле дайыны Кызыл Армиянын шиттирлик чедишкниинери ырак эвес кезир уеде калбар ужуруг» болгаш «гитлержи фашисттик армия Нполеонун болгаш Вильгельминин армияларынын чыла шаптырганы ышкышаан базанычар чыла шаптырган» деп Ада-чурттуң Улуг дайынынын Совет Эвилелинге ол аар-берге чылдарында-ла айтып турган.

«Чаңык дайынынын» гитлержи планы бодунуң баштайгы үезинде-ле бузар багы-биле буураан. Бир-эвес Барын чүкче немец-фашисттик армия Барын Европанын күрүнесинин армияларынын талазындан кадыг-даа шынгыны уурданышкына таварышпаан болза, ол фашисттик армия ССРЭ-ге шиттирлик уурданышкына үскес.

Дайының бирги чылынын шиттирлик бодушкунуң болза, немец шериштерин Москва чоогунга чыла шапканы болган. Ол дээрже, Совет Армиянын күжү болгаш күчүзүн көргүскөн Ада-чурттуң улуг дайынынын баштайгы кол тулушкунуң-дур.

330 муң киши составтыг немец-фашисттик шериштеринин улуг бодушкунунун бирин бүзөөлөөш, чыла шапкан Сталинград тулушкунуң болза, чүгле Кызыл Армиянын командалачеринин шын стратегиязы болгаш бистиң командирлеривинин уран тактиказы ыңдыг алдарыг фактыга өкөө болур-дур деп чүвени көргүскөн.

1943 чыл Ада-чурттуң улуг дайынына эргилделик чыл болган. Совет Армия чылдың кадыг-даа үезинде дайыны чедишкниинин-биле сон шыдаарды дөзөрин немец шериштеринин чыла шаптырганы-биле доозулган Курск дугазына болган тулушкуну көргүскөн.

«Сталинград болза немец-фашисттик армиянын шууг аштырып эгелөөн болган. Сталинград тулушкунунун соон да, немецтер онгарлып ап шыдаанаар деп чүве билдингир. . . Бир-эвес Сталинград чоогунга тулушкунуң немец-фашисттик армиянын шууг аштырып эгелөөн баш бурунгар көргүскөн болза, Курск чоогунга тулушкуну ону катастрофа мурунуга тургускан» — деп эш Сталин айтып турган.

1943 чыл Ада-чурттуң Улуг дайынына дайынына олжунг он согулар чедирге, фашисттик эзелекчилерин бистиң Төрөөн чуртувустун девискээриден үндүр сывгарып, фашистерге молчүткен Европанын улустарын хостап кирген болгаш дайынының чорудалганын гитлержи Германиянын девискээринге шилчиткен.

Кызыл Армиянын ол тилелгелеринин түңелдери ул делегей дайынынын ооп ыңайгы чорудалганын өскерткен болгаш бүгү делегейге канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг болган.

1945 чылда Совет Армия бодунуң шаап халдаашканын операцияларын Берлиннин операциязы-биле дооскан. Оон түңелде чыла шаптырган немец-фашисттик армиянын артыкчылары чугаажок дүжүк бөөрдөн эске арга чок болганар. Берлинниң ырыгына Тилелгениң түгү киикитинген: «Бистиң Төрөөн чуртувустун хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш бистиң үндүрэн улуг когаралдарымыс, дайынын чорудалганында бистиң улугузуз туң чурттап эрткини санап четимес аар-бергелер болгаш көчөгдәлдер Ада-чурттуң адына берген тыяла болгаш фронтта эң күженишкенин анык, — хөй барбаан болгаш дайынынын бүрүн тилелгени-биле доозулган» — деп эш Сталин чугаалаан.

Эш Сталинның ажылдап кылганы болгаш марксист-лениниң теориянын эртеминг принциптеринге үндэнилеги-ген мурунчы совет шери эртеминин артык шынары Ада-чурттуң Улуг дайынынын дургузунда бүгү делегейинг мурунуга канчаар-даа аажок тодаргай-биле илерөөн.

Эш Сталинның допчу биографиясында мында дөөк «Дайынын планнарын эш Сталин гениинг өтүр билдизишканы илереди, оларын ба-за мычар чыла шапчораан. Совет шериштерин эш Сталинның улугулу турганы тулушкунуңнара шериг операцияны уран чүүүдүң кайгамчыктыг омурлары сиикитинген».

Үр болгаш аар-берге демиселге фашисттик шериштерин Кызыл Армиянын тилелгени ышкыш, совет тылдың ажикишчилери гитлержи Германия-биле болгаш оң чалгалары-биле боттарынын демиселинге дайыны экономика талазы-биле тилелен деп Октябрьинг социалисттик Улуг революциянынң 27 чыл болган оюңуң дугайында тилеленге эш Сталин айтыкан.

Ада-чурттуң Улуг дайынынын түңелдери үндүрбүшаан, эш Сталин 1948 чылдың февраль 9-та Москва хоорайнын Сталинский советуна округунуң конгукчуларынын хуралына чугазына мында дөөк: «Дайың чүгле каргыш болган. Ол дайың оң-биле кады улустуң бүгү күштеринин шылгалдызын болгаш хыналдазынын улуг школазы болган».

Бистиң тилелгенис болза, чүүүд-даа мурунда, бистиң совет нияттел тулушкуну тилелен деп чүвени, дайынын одуңга шылгалдангы совет нияттел тулушкуну чедишкниинин-биле туудуп эркен болгаш бодунуң бүрүн амыдыралынын көргүскөн деп чүвени керечилеп турар. . . Бистиң тилелгенис болза, ийде, бистиң совет күрүне түрүзуу тилелен деп чүвени, бистиң хөй пачиоңдыгы совет күрүнесин дайынын бүгү шылгалдаларын шыдажып эркен деп чүвени керечилеп турар. . . — деп эш Сталин чугаалаан.

Ол уеде Совет Эвилелинин составына турбаан тыя улус, фашисттик Германия ССРЭ-ге оор эзу-биле халдаан деп чүвени дыңашаан, дайынын чыла шапарына совет улус-биле кады киржиринге бодунуң шынгы шиттирлиин медгелөөн.

Тыя Арат Республиканың Х дугаар Улуг хуралы эш Сталинның адыга тускай декларацияны чоруткан, ук декларацияда чугаалааны болза: «фашисттик агрессорга удур совет улустуң демиселинге тыя улус бодунуң амыттын хараманмайын бүгү-ле күштери-биле болгаш бүгү-ле хөреңгилери-биле туолунга чедир киржиринге белен».

«Дайыны чыла шапарына совет улус-биле кады боочепсөөн холуга гуткаш киреринге тыя улустуң белини ССРЭ-ниң чазаса улуг хайышкыны-биле медгелеп турар. Совет улустуң тилелгези болза, акы-дуңа тыя улустуң база тилелгези болур» — деп бодунуң харызынга эш Сталин ышкып билкөөн.

Тыянын ажилчы чоңнары Ада-чурттуң Улуг дайынынын хүнеринде Совет Эвилелинге элөөн материалдыг дузалы көргүскөн. Олар ССРЭ-ге Совет Армияга херек 5 эшелон белектерин, чус муң баш малдарны, муң-муң пуд үс, саржаг болгаш эйт аймаан, хөй-хөй лыжаларын, идики, алгы-келти болгаш чолдас тоннары чоруткан. Немц-фашисттик шериштерге улуг дайынын операцияларга тыя улустуң эң эки оолдар, ыстары эки-дуралжылар болуп киришкен болгаш тулушкунуңнара боттарының эрес-дидим, маадырдыг чоруун көргүскенер.

Бистиң улуг Социалисттик Төрөөн чуртувустун улустарынын эш-ай-ралы фашисттик эзелекчилер-биле дайынга улам-на быжыгы каңалган. Бистиң маадырдыг Совет Армиявыстың — хостаны армиянын составына бистиң улуг чуртувуста чурттап турар бүгү улустарын төлөөлекчилери туруп турган. Ол кадыг-дошкун болгаш ханыг дайына кол аар-бергени улуг орус улус бодунга алган.

1945 чылдың май 24-те Совет Армиянын шериштеринг командьалыкчларына алдар кылдыр Кремльге кылган хүлээп алышкыныга эш Сталин «бистиң совет улустуң, чүүүд-даа мурунда, орус улустуң кадымы дөш» дашка көдүргөн. Совет Эвилелинин составында кирип турар бүгү шаптырганын иштинде орус улус болза алдарлыг нация болуп турар деп чүвени, бистиң чурттуң бүгү улустарын «разында ССРЭ-ниң удурткуну күжү-дүр деп шиттиңин үнелээнииниң ук орус улусу-

тун чедиң алганын, орус улус болза чидиг угаанын, быжыг хараңтыл болгаш туттунуп билер деп чүвени эш Сталин айткан.

Ада-чурттуң Улуг дайынынын хүнеринде бистиң алдарлыг ленинист-сталины партиязы фашисттик эзелекчилерге удур бүгү улустуң демиселинин сорук киринчизи болгаш организаңчызы болуп турган. Кая-даа—фронтта-даа, партизан отрядтарына-даа, заводтарга болгаш фабрикаларга-даа, совхозтар болгаш колхозтар шөлдөринге-даа коммунистер дайыны чыла шапары дөш демиселге улус массаларынң эзулуг баштыгына болуп турган.

Улустарын улуг башкызы болгаш баштычызы эш Сталин Совет Эвилелинге аар-берге уеде Камгаладың Курье Комитетинин даргазы болуп, бистиң улуг чуртувуска күрүне, партия болгаш шериг удуртулганын баштап турган.

«Дайынын кадыг-берге чылдарында Кызыл Армиянын болгаш совет улусту Совет Эвилелинин мерген угаанын болгаш шыдааран баштыгымы — Улуг Сталинның бурунгар алпар чорааны бистиң агымыс кезин-дир. Бистиң армиявыстың алдарлыг тилелгелери бистиң чурттуң төөгүзүнге болгаш бүгү делегейин төөгүзүнге Генералиссимус Сталинның эди-биле кирер» — деп Октябрьинг социалисттик Улуг революциянынң 28 чыл болган оюңуң дугайында илеткелинге В. М. Молотов чугаалаан.

Ада-чурттуң Улуг дайынынын хүнеринде партия болгаш совет чазак Совет Эвилелинин чорудуп турар дайынын хосталгалыг характерин каш ууда айтып келген.

«Оске девискээрлери эжелээр, оске улустарын чагырар дээр чикитки дайынын ыңдыг сорулгалары бисте чок болгаш турбас-даа. . . Бистиң бирги сорулгавыс болза бодувустун девискээриности бодунуң улугуусту немц-фашисттик дарладан хостаары болуң турар. . .» — деп эш Сталин чугаалаан.

Дайынын чорудулганына үндөзүн эргилде болган соонда, кажан фашисттик шеригтер совет армияларының согушкунунга шыдашпайн Барын чүкче дөш турда, кажан гитлержи Германиянын тилелитерин келир үениң боттук перспективазы апарганда, эш Сталин мында деп айткан, гитлержи Германиянын эвилели күрүнесинин тилелитерин Европанын улустарын күрүне, эконом болгаш культурлу амыдыралын организаастарының болгаш катеп тургузарынын чугула айтырыларын хүнүң элөөнөгө тургузар.

«Германия-биле дайыны удуп алыры дээрже улуг төөгүлүг херекти бот-таңдыр дөш ол-дур. Ынчалзажок, дайынын чүглө удуп алыры улустарга келир уеде быжык тайбыны болгаш айык чок чорукту хандыраары ол эвес. . . Сорулга болза дайынын чүглө удуп алырында болуп турар эвес, а харын чаа агрессия болгаш чаа дайн кезээ-моңгоде тыптып келбес кылдыр эвес-даа болза, оода-чаадаарда үр үениң иштинде тыяылбас кылдыр кылырында болуп турар» — деп эш Сталин чугаалаан.

Фашисттик Германиянын Совет Эвилелинин тилелгенин чугула түңөлдеринин бирээзи болза Топ болгаш Муруну Чөөн Европаның чурттарына улус демократтыг тургузугуң тургуштуганы болган. Ук чурттарының хосталган улустары ам социализмниң орунду кирген. Ол чурттарының болгаш улустарының тилелгени, демократиянын болгаш социализмниң лагеринче киргени капитализмниң бүгү системазына эң аар согу болган.

Гитлержи Германиянын болгаш империалисттик Япониянын тилелгени Азия динтип империализмге дарлаткан улустарының хосталгалыг шымчээлинин хөгжүткөөн, кыдат улустуң улуг тилелгенинче орунту, Кыдатка улус демократиянын тускай догуннаарына орунту амыткан. Тайбынга ынакшыдыгы Германиянын демократтыг республиказынын тургуштуганы Европаның төөгүзүңге эргилделик чүүл болган.

Совет Эвилелинче фашисттик Германиянын оор эзу-биле халдаан турган хүнүнден бээр болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынын эгелөөн турган хүнүнден бээр он чыл болган ойна бистиң Төрөөн чуртувустун ажилчы чоңнары

1946—1951 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажил-агыын катеп тургузарының болгаш хөгжүдериң дөрткү (дайн сөздүңдеги бирги) беш чыл планынын чедишкниинг күүсетингенин байдалын да демдегелеп турар.

Дайын сөөлүндөги беш чыл планынын күүселдези болза, совет социализминингилде болгаш күрүне тургузуунуң кемчөөп четимес артык шынарлынын тодаргай керечизи-дир. Совет чурттуң бүгү делегейинг мурунуга, мооң мурундазына бодаарга, улам-на күчүлүг болгаш күштүг болуп тура берген.

Волгада, Донда, Днепрде, Аму-Дарыда суг күжү-биле ажылдар күчүлүг электри станцияларының тууду, — коммунизмниң ол канчаар-даа аажок улуг тулдуглары бистиң Төрөөн чуртувустун акылчы чоңнарынын чүрентеринге чоргаралды болдуруп, ССРЭ-ниң күчү-күжүн улам-на быжыдып турар.

Совет Эвилелинин улустары тайбын күш-ажылда. Олар бистиң чуртка коммунисттик нияттелди тургузар дөш амылдат туралар. Тайбынга сонугарды Совет Эвилели «дайыны болгаш бурбазынын болгаш тайбыны камгалап алырынын политиказын моол соңгар-даа хажык чонка чорудар» (Сталин).

Фашисттик Германияга удур Совет Эвилелинин Ада-чурттуң Улуг дайынын эгелөөн турган хүнүнден бээр он чыл болган оюңа делегейин улустары тайбынын өзүп, быжыгып турар күштери биле дайынын нара лагеринин кошпак ундарп турар күштеринин аразында чидиг демиселдин байдалында журажып турар.

Дайын кысыкчылары боттарынын чапаш чок олжун билди кааш, делегейин чаа дайының өртүн кысыр деп ыңдыг бузар-базк кем-бурулуг сорулга уланган кемчелери бачы-дап чорудуп туралар. Хосталгата ынакшыдыгы маадырлыг корей улуска удур эжелечи дайыны америк империалистер ам бир чыл дургузунда чорудуп келилдер. Корей улус кыдат эки-дуржалар-биле хол-холунда чегинчип алгаш, дайынын чорудулганына улам күш кирип, дайынын дигир күштери болгаш техниказын узутпак, америк шериглерге болгаш оларнын хөзелден-кичилеринге олжунг согуңу белеткеп турар.

Америк империализмниң Азияда политиказынын буураашкыны, Барын Германиянын дүрген катеп чепсеглээр талазы-биле оң хөдөлүшкенини, Корейин черинде дөшүн араатаң үлгүлдерин, ССРЭ-ге болгаш улус демократиянын чурттарына удур янзы-буру блоктарын мөөңөп турары, политикага калчаарашкыны, — бо бүгү чүүдөр дайын кысыкчыларынын чүгле кошкан керечилеп турар.

Дайын кысыкчыларынын кыңчытыр-базыны болгаш улустарга тайбынын база айык чок чорукту хандыраарычеге уланган тайбын талакчыларының демисели делегейинг амыг байдалында улам улуг ужур-дузалыг.

Беш улуг күрүнесинин аразыга Тайбынын Пактызын чарар дугайында Тайбынын Бүгү-делегей Чөвүлелиниң Кытгырынын аданга расазы болгаш үзел-бодалы, шажын-чүдүлгези хамаан чонка ам безин үш түс бежен миллион амык ички боттарынын холунуң үжүн салган. Англияда, Францияда, Италияда болгаш оске-даа капиталисттик чурттарда дайын кысыкчыларына удурланган улустарын икени улам өзүп, калбарып турар.

Тайбынын Пактызын чарары дөш кампаниянын баштайгы түңелдери болза тайбын дөш демиселчлеринин бүгү-улусу шымчээлини, кындыг-даа берге моондандар, тайбын талаланчыларына удур кындыг-даа шажылаашкынар турза, хажык чок өзүп турарын керечилеп турар. Амыг үениң ол күчүлүг шымчээлини, тайбынын күштери улуг күчү-күштүг Совет Эвилелининг база ооң баштап турары демократиялык болгаш социализмниң лагеринингүүнде хажык дивес чөлөнштилг болганда, киик-төрөлгөтениң дайынына канчаар-даа сып шыдаас.

Тайбынын камгалаары дээрже, бүгү улустарын херээ-дир деп чүвени медереп билдип турар тайбын талаланчыларының фронтугу хүн келген тудум өсүп, быжыгып турар. Улустарын тайбын дөш улуг демисели удуп алдынар-даа.

В. ИЕЗУИТОВ.

1950—1951 өөредилге чылынын кыжынында улугтар катышкан «Кызыл партизан» колхозка политшколаны организаастап тургускан.

Политшколанын кичээли бир дугаар хүнүнден эгелээш шынарлыг эгелөөн. Баштайгы организаастыг кичээли эртирип, аңаа кичээлдин чурумун, хуусаазын чугаалажып алган. Кичээл дарганына Анябайны соңгуп алган. Политшколанын дыңаңчылары бир дугаар кичээлдин эгелеп чүтүлдүү-биле өөренип эгелөөн. Кичээлди неделяда ийн катеп чорудуп турган. Дыңаңчыларынын талазында кичээлден озалдап наар тазарылгалар кончут эвеш турган. Ындыг-даа болза, коммунист эш Баймы баштай кичээлден элөөн каш озалдан. Ол дыңаңчыларга болгаш пропагандиске кончут таарымча чок болган. Ынчанга 15 минута хире хурал кылгаш ол коммунисттик чурум чок байдалын буру шап, сумелиг саналдарын берген соонда Ындыг байдалдар чок болган.

Кичээлди эртирерде эң-е бодуун, билдингир кылдыр эртирип турган. Өөренип эркен материалдары эки өөренип алыр сорулга-биле политшколаның программазынын 13 темазын дыңаңчы бурузү сатылып алган. Ол чорук өөренип эркен материалдары дамырлаарына кончут ажыктыг болуп турган.

Дыңаңчыларынын сонугарлыг эзуулар кичээл санымда-ла 10—15 минута иштинде бүгү делегей байдалының дугайында, бистиң чуртувуста коммунизмниң улуг тулдугларының дугайында кыска информацияны кылып берип турган.

Өөредилге чылынын төчүзүнде дыңаңчы бурузү бүгү делегейде байдалдарын, демократтыг чурттарда социалисттик тургузушкунары эки билер аларган. Ол чорук оларны чүглө кичээлге хандыктыктын эвес, харын солун номчулганына дык чокушудаткан. Кыска информацияны эртиргеш, сларны билдинмес айтырыгыларын тайылбырлап берген соонда ам-на дарбаанында темаже кирип турган. Кыска информациялар кылып чорук өөренип турган темаларын херек ырында практика-биле холбаштарына улуг ажыктыг болуп турган.

Он аңгыда кичээл санымда кындыг бир айтырынын ниятизи-биле беседа эзуулар шиттирлеп, харылап турган. Ону чорударда кындыг бир дыңаңчынын харызын дыңаңаш четпес чүүдөрин оске дыңаңчылар немей харылап турган. Шаа ыңдыг арга ол айтырыны ылап билдип алырына дык дузалыг турган.

Политшколанын өөредилгези доозулган

Чөөн-Хемчик районнуң Ийме сумузунда Ленин атыг колхозта «ВКП(б)»-ниң допчу курсу» өөренип политшкола 60 шактыг өөредилге программаны дооскан. Политшколаны эң сөөлү 15 дугаар кичээли, түңел кичээл июнь айының эгизинде болуп эркен. ВКП(б)»-ниң допчу курсуның баштайгы чылда дыңаң эркен 7 бөлүктүң талазы-биле партия райкомунуң төлөө эш Суруң-оол политшколанын дыңаңчыларын шылап эркен. Дыңаңчылар Балдаң, Дамды болгаш Сотпа салган айтырылгара дөрт, четче харыны берип, партия төөгүзүн өөренип политшколаны өөренип эркен чүүлүн эки шингээди билди алганын көргүскөн.

Ленин атыг колхоз (даргазы эш Берзи, партия эге организаастык секретари эш Аспан-оол) мал өстүреринин күрүне планын 118,9 хуу, «Тилелге» колхоз (даргазы эш Балдар, партия эге организаастык секретари эш Берзи) мал өстүреринин күрүне планын 117 хуу, Шерник атыг колхоз — 112 хуу, «Бай-Булуң» колхоз — 115 хуу кылдыр күүсеткенер.

Ленин атыг колхозта (даргазы эш Берзи, партия эге организаастык секретари эш Аспан-оол) мал өстүреринин күрүне планын 118,9 хуу, «Тилелге» колхоз (даргазы эш Балдар, партия эге организаастык секретари эш Берзи) мал өстүреринин күрүне планын 117 хуу, Шерник атыг колхоз — 112 хуу, «Бай-Булуң» колхоз — 115 хуу кылдыр күүсеткенер.

Ленин атыг колхозта малчын Ожупан төрөөн 85 хойдан 100 хураган, Ханды төрөөн 92 хойдан 105 хураганнары доруктурун бүрүн намгалап алган.

Ол-ла колхозтуң чылгычы комсомолчу эш Саңдан бо чылын төрөөн 80 беден 60 кудуны алган.

Сталин атыг колхозта бызаа ажаңчы комсомолчу Ховалыг Танч болуга быжыгатынган 30 бызааны бүрүн доруктуруп, эки ажаап турар.

Молотов атыг колхозта чылгычы эш Доржу колхозтуң чылгызын ийн чыл иштинде кадарып келген, эркен 1950 чылда төрөөн 42 беден 42 кудунары, бо чылын төрөөн 55 беден 55 кудуны

Кол темаларын өөренипкенден аңгыда көскү материалдары база-ла хергелеп турган.

«Совет Эвилелинин Ада-чурттуң улуг дайыны» — деп теманы өөренип кирерде делегей чурун ажыглап турган. Ол теманы өөренинге чуртувун ролло кончут улуг болган. Оон оске-даа чамдык материалдарга чуруттары, плакаттары ажыглап турган. Өөренип эркен бүгү кичээлдерге чүглө кол теманы өөренип турган эвес, харын чугула ужур-дузалыг материалдары өөренип турган.

«Правданын» корреспондентизинге эш Сталинның харылары кончут билдингир кылдыр өөренип эркен.

Кичээлдин идея талазы-биле кичээлдеңде эртери пропагандистик кичээлге белеткелден дык хамаарылдыгы. Пропагандист тема санымда, болуп санымда консерптивни тургузул, шаг бурунгарык чык белеткелш ап тураран. Ол чорук кичээлдин чедишкниинг эртерин хандыраар.

Шаа мындыг ажылдарның түңелдиге бистиң политшколаның программазын чедишкниини-биле дооскан. Чоокта чаа политшколанын түңел кичээли эртерген. Түңел кичээлге дыңаңчылар эки болгаш кончут эки билгерины көргүскөн. Эң ылаңгыгы дыңаңчылар С. Сырат, Д. Дажы-Сан, Анябай, С. Намсыл болгаш өскелер-даа тапарышкан айтырыларын кончут эки харылааннар. Ындыг-даа болза, бот кичээлди багай чорутканы-биле, кичээлге свараычма чок олурары-биле дыңаңчылар О. Карнакчан, Кара-оол, Баймы олар кошкак билгерины көргүскөн. Түңел кичээлди эртерген чылга уеде өөренип эркен материалдары келир өөредилге чылында улуг чедишкниингилг уюурашкын чугаалажып алган.

Бо чедишкниингиле кады, чамдык четтестерини демделгези чугула. ВКП(б) райкомунуң пропагандист болгаш агитация кидизи бистиң амылгысты улуг-ла сонугарп көрбөөн болгаш боттугу дузаны чедирбөөн. Бүгү өөредилге чылынын дургузунда ВКП(б) райкомунда чандыг-даа кичи бистиң кичээли-виске олжурп, сумелиг саналын бербөөн. Ындыг-даа болза, сумени мана-внан амылгысты доозуп ал шыдаан бис.

Моон соңгар коммунистерни полит-өөредилгенин боттугу дузаны чедирер ВКП(б) райкомунуң пропагандист болгаш агитация кидизианден негетинип турар.

В. ТҮМЕТЕН,
«Кызыл партизан» колхозта политшколанын пропагандизи.

Ынчалза-даа политшколаның чамдык дыңаңчылары кичээлдерин узуп, бодуну политиктиг билдин бедидеринг сатып салбайн турганы-биле шылагдага багай түңелди көргүскенер Сар-Дыңаңчылар Дарый болгаш Дамзы-оол айтырган айтырылгара хары берип шыдаанааны-биле багай демдикти болган.

Сорулга болза, өөредилге үзер чорук-биле эптеш чок демиселди чорудары, чаа өөредилге чылында үстүнде политшколанын дыңаңчыны ички бурузүнден шыгыны негелделиг болуру колхозта партия эге организаастыктын негетинип турар.

О.

Кызыл районун көдээ ажил-агый ажилдакчыларынын чөвүлөл хуралы

Кызыл районун көдээ ажил-агый ажилдакчыларынын, база МТС-тин механизаторларынын чөвүлөл хуралы болуп эрткен. Аңа мал болгаш чер ажылынын талазы-биле социалисттик чарыштын түннелдерин чугаалажып эрткен.

Социалисттик чарыштын мал болгаш чер ажылынын талазы-биле күссөлдөзүнүн түннелдиги дугайында ВКП(б) районуң секретари эш О. Ёзак илет-зел кылган.

Районуң көдээ ажил-агый артельдери болгаш МТС-тин механизаторлары социалисттик чарышка үндөйлөш чаксы тарыланы бедик агротехниктиг кыска хуусада чоруткан болгаш колхозтарда нийтиңи мал ажылын көткүдериңиң оң продуктулуун бедидериниң талазы-биле улуг чедишинерни чөдөп алган.

Тарылга ажылында дыкка хой мурнакчылар илерөөн. «Бай-Булуң» колхоз (даргазы эш Астанин, партия эге организацианың секретари эш Кок-оол) тарылга планын 8 аял хүндүдө 108 хуу күссөткөн, «Баян-Хем» колхоз тарылга планын 8 аял хүндүдө 103 хуу, «Совет Тываа» колхоз 12 аял хүндүдө 116 хуу күссөткөн алганнар.

Район нийтизи-биле тарылга планын 116 хуу, оң иштинде кызыл-тасты—183 хуу күссөткөн. Ол шыкаш ногаа культуларынын планын район ажыр күссөткө.

Кызыл МТС-тин «Победа» колхоз ажилдак турган трактор бригаданың бригадари эш Хохлов 605 га чер аңдар планын тургаш, 790 гаңы аңдары тараан болгаш 1562 килограмм кывар чар материалды камнап алган. Анык тракторист эш Кипко аял нормазын 195 хуу күссөдип, 350 килограмм кывар материалды камнап алган. Ындыг мурнакчылар МТС-те болгаш колхозтарда дыкка хой.

Мал ажылын көткүдериңиң планын районуң колхозтары нийтизи-биле 112 хуу күссөткөн. «Баян-Хем» колхоз—125 хуу, «Бай-Булуң» колхоз—117 хуу, «Малчы» колхоз—121 хуу күссөдип алган. Мурнакчы малчынар колхозтарда дыкка хой илереп, оларың аял дуржулгазын малчынар аразында солчур туруп, Чикээ, «Черби» колхозта эш Дамбаа «Баян-Хем» колхозта эш Чапсыл олар мал ажылынын мурнакчылары болуп туруп.

Чөвүлөл хуралга 9 кизи санал, шүгүчүлөл берил чүве чугаалан. Районуң мал болгаш чер ажылында четпестерни чөвүлөл хуралдан илередиң, оу уузтээр дугайында үнелги саналдарын берген. Ол шыкаш тарааның чайгы ажалының экижидер, сиген, тараа алышчыныга белеткелди дүгөдөй дугайында тодарагы шилтирени хүлөп алган.

А. СҮНДУИ.

Улуг-Хемниң «Кызыл Тук» колхозу нуң кезигиңу, комсомолчу культуармиежи Д. Барыш ол колхозтуң колхозчүзү К. Серейманы биликке өөредип олур.

Чурук А. ЕРМОЛАЕВТИИ.

Тудугнуң шынарын экижидер

Чөөн-Хемчик районуң Чыргакыда улгатыр татышкан «Коммунизмге орук» болгаш Калинин аттыг көдээ ажил-агый артельдериниң кезигиңуери чурталга бажыны туттуруп алмыр-биле күрүүдөн дөдир эгитинмес болгаш узун хуусаалыг чөдөлөр алганнар. А оларга колхозтарның тудуң бригадалары бажыны тудуп берип турарының шынары кончуг куду. Чамдык бажыңарың сонгазын шилдепээ, чарашала чок, кладовказы чок, кырмазы чок болуп туруп, Ыңчалза-даа ол колхозчулар бажының чөдөзүн төлөп туралар. А шынында колхоз-биле колхозчуларны аразында типовой тудугнуң керээзине тудуңу бүрүн кылып бөзгөп ал чөдөзүн төлөп деп айтып туруп.

Колхозтар чыл бүрүе тудугнуң планын күссөдип турар-даа болза, чаггыс даа бажың четче туттуумаң болгаш бажыңарның чүгө ханазын тудуп казыр.

бир каш хонары, азы ай болур чаггыс болган. Чангыс чыккент алгаш көзгө, «Коммунизмге орук» колхозта колхозчу Канчыр-солдуч типовой бажыңарың сонгалары инектер кештери-биле, саамы-биле туй шаап каан, наараңы черде слуруп турунда колхозтуң даргазы Настык-Доржу, парторг Кызыл-оол тудуң бригадари Санжигал олар колхозта шил бар турунда мынчаа шилден бөзбөстөн. Колхозчу Канчыр-оол ам мыта-вастаан.

Ол шыкаш тудугта херегээр шил, наада болгаш өске-даа материалдар биле чогуур өйүндө колхозтар баштаар черлери хандырбазындан тудуг ажылы кончуг саадап туруп.

Колхозчу тудуг сууру дүргөн сайың радры-биле аар-саар чүүдөр-биле эптежи болбас херек.

М. СОЛЧКАИ.

Мал чеми белеткээринче кичээнгейни улгатырар

Улуг-Хем районуң колхозтары 1950 чылда мал чеми белеткээриниң планын нийтизи-биле күссөткөн болгаш мал чемиңиң түс-тус культуларының планын 35 хуу, силос салышканын 103 хуу күссөткөн. Оон ыңай чангыс чылда болгаш хой чылда үнөргө сикеннери, корислоотары белеткээр колхозтар чыл-чылда планнап ал турар, херек кырында күссөлдөзүңиң үезинде ол план күссөлдө чок болуп артыш каап турар. Во дугайында районуң көдээ ажил-агый килдизинде эгелөө колхозтар баштаар черлериңе чөдөр мал чеми белеткээриниң планын күссөдиринче негелдериң ажилдарың чорутпааны-биле күссөлдө чок болуп туруп. Районуң 13 колхозтарында чүгө «Күш ажилдыг хостуу», Киров аттыг «10 дугаар Улуг Хурал», Ленин аттыг колхозтар өвөш-биче мал чемиңиң үрезиннерин алгаш тараан болуп туруп.

Сиген кезериниң үези ам удавас болгай. Бо чугула кампанияге кичээнгей салып, аңа хереклетерин машина, чепсен-херекселдерин септелгезинче чагыс-даа колхоз кирбөөн. Сиген кезер шөдөрлери аштап сайырадыр дугайында колхозтар-биле чарган керээзин Шагаан-Арыг МТС (директору эш Гордей) күссөтпейн туруп.

Сиген кезиндегиңиң организастыг белеткел ажилдарын болгаш малга чулуктүг чемир тарылгазын калбаргыр ажилды район иштинге күштелдирип чорутуш, малды 1951—1952 чылдарың кыжынында тодуг кыштаглашың-биле хандырары районуң көдээ ажил-агый килдизинде, колхозтар баштаар черлериңе көдээ ажил-агый специалстеринден шыңгы негетинип туруп.

Т. АРАНДОЛ.

Улуг-Хем районуң көдээ ажил-агый килдизиниң кол зоотехниги.

Бичи уругларны кыжыктаар аарыгдан канчаар камгалаарыл

Бичи уруглар улуг кижилерге бо-дарга кыжыктан бо-ла чал чок аарыг берген турар, ыңчалза уруг бичи болган тудум-на аңа кыжыктын аймылды улуг болур болгаш халазы аар болур. Кызык бичи уругнуң организмин дыкка харысрадыр болгаш кезинде барып аар түнелге чедирип болур. Чалың дүжери-биле кады ийиш-шөйүндүң аарыгының саны дыкка улгадып турар. Чалың изин организмин кошпадып турар болгаш оу аарыгта ууур улам харысрадып туруп.

Дыкка хой ада-нелер ол аарыглардан боттарының уругларын канчаар камгалап алмырн билбейн турар. Ол хамаан чок чамдык ада-илер уруглар кыжыктар бөзгө, оу харын уругнуң шиттери үнүп турар ийликке азы үнөргө дөдө-биле холбашкан черде ындыг чүве ынаан деп бодал турар болгаш адыкты сөөлүндө чүвениң байдалы дыкка бергенде, кыжык аар хевирге шилчий бергенде ам зээп эмчилерге медээлээр чоруктар бар.

Ийиш-шөйүндүң аарыгы чүүден болуп турар деп чүвени ада-нелер билди алыр укужурлуг. Бичи уругларың ийиш-шөйүндү аарыгаларың тыгып үнүп келир кол чылдагааныр болза:

1. Бичи уругнуң шың зөөс чөмгөргөндө.
2. Уругнуң организминче хоралыг микробтарны кире бөзгөндө.
3. Уругнуң эди изип кыварындан болуп турар. Ол чоруктарга ууур демисежирде чүң кылтырар. Хамаантың мурнунда уругну шың чөмгөргө болгаш оу эки ажаал калгаштар дугайында онза ичээлгиңиң салыр укужурлуг. Ийиш-шөйүндү аарыгдан эмг сүдү шилең турар уруглар колдуңда хой аарып туруп, Ыңчалза-даа бичи уругну кадык чагай кылдыр өстүрөргө чүгө эмг сүдү херег зөөс, а харын уругну шың чөмгөргөңиң реалииң сагал күтүсдир чорук чугула. Уругну чөмгөргө чүгө доктааткан шаптарында чөмгөргө чорук онза чугула. Дүңө үйгү үезинде уругта эмг сүдү берил болбас.

Уругну чөмгөргө ада эмип эртер хой берил болбас, чүгө дөргө, бичи уругта кичээнден хой чөм бээр болза, ол база кыжыкты өскөдүп болур. Эмг эмер уругну чөмгө 5—6 аймындап ыңай чаңчытырып өөрдериң сүмөлөр турар, мыңараа ол дугайында эңиниң сүмезин үргүлчү ал туруп укужурлуг. Чыгы үеде эмг эмер уругну эмгден чарып черде болбас. Ийиш-шөйүндү аарыгаларың үезинде бичи уруглар:

Эмчиңиң лекциязы

Сесерилг кудумчузуңда № 6 бажыңа чоктаа чара Халып Сауловна Самет эмчи чөдөп келген. Ол кудумчу комитетиниң херезжөн чуртакчыларыңа эш Самет алаң каш ызы-лазы тедар лекцияны болгаш бөсөдалары сүмөлөзүн. Ыңчалза херезжөн «Бичи уругларның нервилг болу бөзгө, база оу сагындары болгаш эмнэри» деп темалыг лекцияны дыңнаары күссөзөр.

Ук эмчи гигиеның эң бөдүүн дүрүмнерин камнаар сагалырың дугайың, бичи уругну оң эрте чыңдап:

га эмг сүдү эң-не идетелдег чөм болур.

Уругнуң организминче хоралыг микробтар кире бербезин дөш эки хайгараары чугула. Уругта бөзгө чемиңиң эки шынарлыг продуктудан кылдыр болгаш оу арыг савага хайындар укужурлуг, чөмгөргө мурнуңда уругнуң холдөрүн чүүр, оң аяк-савазың хайындарын сугта чүүр чорук чугула. Ол шыкаш уругнуң үргүлчү турар өрөөлиң болгаш оң ойнаар херекселдериниң арыг шеверин үргүлчү хайгарап турар укужурлуг. Халдамырларның шөптөрүңиңиң — сөзгөтериң бугу-ле ара-лар-биле болгаш чөпселдер-биле узуткап чок кылдыр чорук чугула. Сөзгөтер дашкаартан бажың иштинче халдамыр кинрил келбездин дөш сонга наараң сырыл чөткө-биле дуглар болгаш сонга-ның агаар кирер үдүнүң аскыңа саалтыл чөпш иван савазыңда база азып алып херек. Чөмөгөн сонда аяк-савазың болгаш стол кырың киралг шаап болбас, ол шыкаш стол кырыңа чөм тоглачызы артырып база болбас.

Уругнуң эди изип дөдөр чөмгөргө ийиш-шөйүндү аарыгаларың база чылдагааны болур. Дөдөр чорук уругнуң кадымыңа хоралыг. Уругнуң эди изип дөдөр чорук уругнуң чөм хайындар сүдү чүддериң өзөөндөй болгаш сиңирериниң арагаларын үрөлдөп болур. Ыңчалза чыгы үеде уругну изип кыңга үр тудуп болбас. Чалың изиде уругну чык кешкерер укужурлуг. Уругну даштыга агаарларда оң бажың ам төсө-биле шың алыр чөмгө чугула, Чалың изип күннеңинде уругну чөмгөргө аразында аңа хайындаргаш соодуп каан сугту 2—3 шөптүдө иштин берип турар болза чогуур.

Уругнуң ийиш-шөйүндү аарыгаларыңиң баштайгы демделери күстүп өзери билек-ле доп-дөзөң эмчиге барып медээлээр укужурлуг. Аарыг чөмгө-даа чык хой бөдөзүн болза ол аар хевирге шилчий берил болур. Ыңчалза не бугу-ле аараан уругта эмчиңиң баштайгы дузаламчызын чөмгөргөң билер чорук онза чугула. Ийиш-шөйүндү аарымың демделери билдирип келерге уругта 6—12 шаптар иштинде чөм бербес болза чогуур. Уругта чөм бербейн турар үеде аңа хайындаргаш соодуп каан сугту үргүлчү өзөштөп бээр чорук чугула, ол суг чыгыр чок болур укужурлуг. Эмчиңиң сүмелери болгаш айтышкыны чөмгөргө өйүндө ханың чокка күссөдир херек.

Эмчи педиатр Н. РАДЧЕНКО.

Кызылдың чайгы лекторийинде

Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парникиң лекторийинге чоктаа чара дөлгерей лекция болган. «Сталинги эпоханың улуг дерисини» деп темалыг ук лекцияны полития болгаш эртем билгилер нептөрдир Бүтү-зөвилел нийтигелиңиң тыва салбырының чыңине кезигиңу эш Романов помячан.

Ук лектор бөдүдүгү чаргырыңиң сталинги планының улуг үжүр-дузаны, ол планың амыдырал кырында канчаар боттангып турарын чугаалаан болгаш ыладалы Кахованың гидроелдериниң база Турменияның Кол каналының тудушкунуң темпелеринге тодарагы доктааган.

Оон ыңай эш Романов коммунизм тудуларының фондузуңа бүрүн кирип турар улус ажал-агыйн көткүдериңиң 1951 чылдагы Күрүнө чөшкисиниң боттуунуң дугайын чугаалаан.

Тыва обласка суг күжү-биле ажилдар 52 электри станцияларын болгаш оң күжү-биле ажилдар 54 электри станцияларын тудар дугайында планын казактан бадылааның ук лектор бөдү-дүгү лекциязыңга база чөдөргө-биле доктааган.

Чүгө чангыс Тес-Хем районга бөзүн нийтизи-биле 3200 киловатт-күш күчүлүг суг күжү-биле болгаш оң күжү-биле ажилдар электри станциялары тургустунар. Олардан үнөргө тарылга шөдөрлериң сугтарыңга, бедик дүжүтүп алмырды, кандаачал черлерин сугтарыңга болгаш сугландарыңга, оң үндөзүңиңе малдың баш сааны өстүреринге болгаш районуң

чурттакчы чөвүнүң амыдырал, культуразын бедидериңге канчаар-даа аажок улуг ролду ойнаар.

Оон аңгыда, суг күжү-биле ажилдар электри станцияларын Барыш-Хемчик, Улуг-Хем болгаш Эриң районуңга тудуң тургузары база көрдөгөн. Электри дамчыдылганың 320 километрге узун бедик ультулул шугуңун Тывага база тудуп тургузар.

Лекцияның соонда, лекторга элээн хой ызы-лазы айтырыгыр салдынгылаан. Эш Романов оң айтырыгыңиң дөдөргөзүңгө чогуур харылары берген.

Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парникиң чооку эртен хүйнериң бирээзинде: «Хүн — Черде амыдыралдың үнөргө дөзү» деп темалыг лекция организастагыңан.

Ук лекцияны полития болгаш эртем билгилер нептөрдир Бүтү-зөвилел нийтигелиңиң тыва салбырының чыңине кезигиңу эш Херуменко помячан. Ук лектор черин, хүнүң болгаш өске-даа планеталарың тургузуңуң дугайын кончуг чөдөргө-биле чугаалап, улуг орус эртемдөзү Ломоносовтуң болгаш база Коперниктиң өртемчег дугайында өөредииңге тодарагы доктааган. Амгы совет астрономия эртемниң чөдөргөзүңиңиң дугайын эш Херуменко база хой чугаалаан. Ук лекцияны олурукчулар кончуг улуг сонуургал-биле дыңнап эрткенер. Оон соонда, аңа «өргөмчег» деп кыска метражыг фильм үнөргө. Ук фильм өртемчегриңиң схемалыг тургузуңуң даңк-намчыларың кара-биле көрүп билип алмырдыг улуг идигил болган.

ТИБЕТ (ТАЙЫЛБЫР)

Тибетти тайбың өзү-биле хостаар хемчеглерин дугайында Пекинге Кыдаттың Топ улус каза-биле Тибеттиң түс чер казаның аразында дугуржулгага ат салган.

Тибет Кыдаттың национал автономнуң облазы, Азияның төвүндө, делегейде эң бедик болгаш мал бөдөмө шатта түрүп турар. Ол сонгу чүгүндө болгаш чөм чүгүндө Синьцзян, Цинхай, Сякын иожулары-биле кызыгаарлажып турар, а-мурнуу болгаш мурнуу барыны чүгүндө Кыдаттың Индия-биле болгаш Англиядан хамаарып турар Непал-биле кызыгаарын хевирлеп тургузуп турар. Тибет шадының далай денелеринден ортумак бөдү — 4500 метр. Ол шат сонгу чүгүндө 700 метр бедик Куань-дун деп даг тандызы-биле, мурнуу чүгүндө — делегейиң 8,882 бедиктиг Гималайларны — Чомолунгма (Эверест)—деп күчүлүг даг системазы-биле ушталып доозулган.

Тибеттиң кайгамчыктыг характеристиказы оң баштайгы шиччөчөлөриниң бирээзи—улуг орус аян чорукчу Н. М. Пржевальский берген.

Тибеттиң шады бүгү талазындан даглар-биле хүрөөлөгөн, далайның денелеринден 13—15 муң фут (бир фут 30 хире сантиметр) бедик дагалдыр.

Тибет шаттың барыны кезин эжелеп турар. Оң шөлү 900 муң квадрат метр. Областың Трансгималай тандызында сонгу чүгүңге тургустаның, сонгу кезин, барыны чүктөн чөм чүкчө тургустуван сонгу кезин, барыны чүктөн чөм чүкчө үндыг кончуг бедик эзел кедергей-үзүктөшпөзүң даг тандылардыг тутчуп чоруй барган даштыг дазыр болуп турар. Тандылары аразында хой нуруузда-ла дустуг, хой саньыг тежер эвес хөдөрлиг чавыскалатар ийиң. пе азы онгулдарыг орулгаштар бар. Нурган калган хой саньыг хөдөрлиңи орундуга кукурулгү черлер тыгылгылаан. Ында Тибет шадыга таарышчан чылчылы-биле болгаш хонук-хонучу-биле өс-

өргөлдөдү амгы үеде туруп турар ол формазын доктаадып тургускан. Далай-ламага дуза кылдыр хүрээ херектериңиң талазы-биле оралакчызыңга далай-лама шыкаш будданың чер элекчилериниң бирээзи кылдыр санатынып турган панчен-ламан томуялаан.

Буддизм Тибетте калбак таратынган. Ында үш муң аялг хүрөөлөр болгаш үш чүгү муң ламадар санатынып турар. Тибеттиң найсылалы—Лхаса. Ол дээр-ге—национал автономнуң областың политиятиг болгаш культурулуң төвү болуп турар. Хоорайда 20 муң чыгыс чуртакчылар бар. Хоорайның кол кайгамчык солун чери болза, далай-ламанын орудуу, бөжыглашының—Потала болур. Тибеттиң ийги элээн улуг хоорайы—панчен-ламаның үргүлчү турар чери—Шигатзе, Шигатзе Лхаса-биле даг оруу-биле харылзашкы катышкан. Шигатзе ден мурнуу чөм чүгө 100 километр черде—Индиядан Тибетге баар садыг орутарының бедидериңге тургустунган—Гьянэте (Цяндзи) деп хоорай туруп турар. Барыны чүгүндө—Гарток болгаш Рудок деп элээн улуг хоорайлар бар.

ЧУРТАКЧЫ ЧОНУНУҢ АЖЫЛЫ

Чуртакчы чөвүнүң кол ажылы кошкун мал ажалы, Сарылы, хойлар узун дүңтүг өшкүлөр, ольгингер болгаш бичи аштар сайыратканы туруп.

Чуртакчы чөвүнүң массазы мурнуу Тибетте колдуңду Цзэноло хеминиң (Врамапурта хемини бажы) уунда болгаш оң адырларында чурттап турар. Ында чер ажылы база сайыраан. Чери ылаң андазын-биле болгаш бистиг калбак дыртып-биле ажилдап кылып турар. Тибеттиң черинде аялг, мөңгүн, жес-хола, демир байлыктары бар, ыңдыг болза-даа, олар кончуг эвөш шилчилетинген болгаш колдуңду-ла ажилдагынып ажилатынамайн турар.

Өтүлөтүр кошка сайыратынган. Элээн каш районнарда адыны бөдүн арга-биле тып турар, нарын эвес демир кымылдары, дүк постериң, хевистерин, видисте, малгаш савазы бөдүрүп кылып турар. Лхасада улуг эвес электри стациязы бар.

Тибет Кыдаттың өске районнары-биле

сырыл харылашкан туруп турар. Тибеттен дүңгү, алгыны, өлүктү дашкаар үндүрүп турган; шайны, посту, бажың херекселериниң чүүдөрлериң дашкаартан эриңип ал турган. Тибет садыг харылзашкы чамдык өсө чурттар-биле хангыя Индия-биле база тудуп турган. Англи болгаш америг капиталистер Тибетче бөдүңү шүрүшүкүнүн күштелдирбишаан, даштыгы садыгы Тибеттиң ажалыч массаларын дарлаарыңиң чөдөсө кылдыр ажаллап турганнар.

Иштиңиң садымы болза, колдуңду-ла малчынар-биле чер ажилдарыңиң аразында чүвени бөдү-биле солчур орнажылга хевирлиг болуп турар. Аңша болза, чамдык черлерде янзы-бүрү бөдөнар-биле база үргүлчү солчур туруп. Ындыг-даа болза, ашаның ролу чоорту улгадып турар.

Тибетте демир оруттар чок. Чамдодан Лхасага чедир чангыс чагаалыг орук бар. Кожма можу-биле болгаш Индия-биле Тибеттиң иштиңи харылзаазы чык оруктары болуп турар.

Тибет болза, эрте бурунгу шагдан бээр Кыдаттың чарылбас кезээ болур. Тибет улус кылдат техниканы болгаш ортемин VII чүс чылдан эгелөөш ажиллап эгелөөн.

Кылдат болуңуң барыны мөжузуңак чүс чылдың дүрүзүндө чыгыс удаа эвес камгалап келген. XVIII чүс чылдыг эгезинде кылдат шериглер дүжүкэр моолдарның Тибетче халдашыкыны чылча шалканыр. Ол-ла чүс чылдыг төнүчүдө Кыдат турк аймактарың Непалдан Тибетче үтөкчи халдашыкыны чылча шалканы. Англи колонизаторларың үтөкчи керөөлериңиң тибет улуска таварыштыргазыңдан ийнеке, азы оң девискеризинг чамдык кезегетин үзе кирип эжелеп алыр дөң орд-дажыкшынаарындан адырлыр дөң тибет улустуң эрге-ажыктарың камгалаары оң соонда Кыдатка чагыс каптап эвас таварышкан.

ИМПЕРИАЛИСТЕРНИҢ ТИБЕТТЕ ДИМЗЕНИИШКИНИ
Англиның Тибетче шүрүп кирер

болгаш аңа бөдүнүң садыдарың тарадыр дээр орддажыкшыкыны Индияны чаалап алганыңдан бээр эгелөөн. Тибет шажыңыңларың янзы-бүрү бөдө-териниң аразында түр зарылдыккан чорукту нептөргөткөн чорук англичаннары эки түнелге чедирбээн. XVII чүс чылдың төнчүзүндө Ост-Инд компаниязындан Тибеттиң садымы эжелеп алыр, ыңчангаш оң-биле оу эконоо талазы-биле чатырып алыр деп орддажыкшыкыңнар болдуруп тургулаан. Ыңчалза-даа, Кыдаттың каза чогуур хемчеглерин алган болгаш Тибетти даштыкылардан үзе дуглаан. Индиядан Тибетке киргеш, оң Буттаны эжелеп алмырды таары эптег орук таварыж эргекер Синким мөжузун Тибеттен үзе кирип эжелеп алыр арга 1890 чылда Англияга таварышкан. 3000 киши саньык англия шериг отряды разведчик Юнчхесендиниң командзы-биле 1904 чылда Тибетче халдап кирген. Тибет улус ол отрядтың Лхасаге бургангарлап кирерин моондактаары орддажың турган. Хан тогушкунуң дыкка хой гүлчушкуннар болулап тургулаан. Англи шериглер болза, далай-ламаны гүдүл алыр болгаш аңа үтөкчи керөөлериңиң таварыштырар сорулга-биле Тибеттиң найсылалыңа киргенер. Ыңчалза-даа, далай-лама Моолче, наймырадыг Россияның кызыгаарларыңче үнүп чоруй барган. Британ экспедициозының походу туттурганнарга нарык-дүржөк болгаш араатаызыг чоруктар-биле болгаш Лхасаны үзгээр чорук-биле үдеттиң турган.

Шериг халдашкыны Тибетти чагырып алмырды чедирбөөн, 1907 чылдың англи-орус дугуржулгазын Эзугаар Англия Тибеттиң иштиңи херектериниң кир-жиринден болгаш оң чамдык концесиялар алыр орддажыкшыкыңнардан ошталааш, моон сонгар Тибет-биле харылзашкы чүгө Кыдатты дамчыштыр кылдыр деп хүлөзөгөн.

Англичаннар Кыдатка 1913 чылда боттарының чогаалдып кылганы планын таварыштырары орддашканыр, ол планын Эзугаар Тибет «даштынмы», ав-

эжелеп камнаар чардыктыларының дугайың, бичи уруглар канчап үйгү чо алаарыл, чамдык үеде чөмгө чөм чөм болу бээрли, ыңдыг чоруктар-биле канчаар демисеңе чогуула дугу дугайын дыңнакчыларга тодарагы чугаалап берген.

Бичи уругларның нервилг болу алаар ч

